

PIETER VANHUYSSSE

NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI MÉLTÁNYOSSÁG ÉS KÖZPOLITIKÁK EURÓPÁBAN*

A fejlett világban az emberek tovább élnek, és kevesebb gyerekük van (Vanhuyssse–Goerres 2012). A lakosság idősödésével a fejlett jóléti államokban mind a tudományos, mind a közérdeklődés felélénkült a nemzedékek közötti viszony méltányosságának fogalma iránt (Sabbagh–Vanhuyssse 2010, 2014). Ennek empirikus mérése azonban mindeddig elmaradt. Hogyan javíthatnánk a politikánkat, ha nem tudjuk, hogy a gyakorlatban mi a helyzet a generációk közötti igazságosság terén? Kutatók, újságírók, szakpolitikuskok szakmai eszközeinek javítására ezért dolgoztam ki egy egyszerű, négydimenziós állapotindikátort a Bertelsmann Alapítvány kérésére. Ebben az írásban bemutatom a Nemzedékek közötti Méltányosság Indexet (NMI)¹ és azt, hogy az EU-tagállamok ebben a négy dimenzióban hogyan teljesítenek (Vanhuyssse 2013).

Bevezetés

Az *NMI* célja gyakorlati: összehasonlítani a nemzedékek közötti méltányosságot a gazdag, idősödő jóléti államok gyakorlatában. Az index egy-egy ország esetében vizsgálja a nemzedékek közti viszonyt, mégpedig adott időpontban és nem kialakulásának, fejlődésének folyamatában. A mutató elsősorban a méltányosság makroszintű fogalmát ragadja meg, hiszen kormányzati tevékenységekhez, nem pedig magánviselkedésekhez kötődik. A pillanatfelvétel a 29 OECD-ország legutóbbi legteljesebb adatfelvételeinek idejét tükrözi: a vizsgálati dimenziótól függően a 2000-es évek végén vagy évtizedünk elején.

A morális kiindulópont a fenntarthatóság: adott generációnak az értékelés tárgyát képező társadalmi képességekből és erőforrásokból „legendőt és ugyanolyan jó minőségűt” kell hagynia a következő generációra.

Az *NMI* mutató mögötti morális megfontolás a *fenntarthatóság*. A társadalmi biztonság, az oktatás, a környezet és más értékelt jogok, adottságok és erőforrások

* Ennek a tanulmánynak egy korábbi változatát a szerző 2014-ben publikálta (Vanhuyssse 2014).

¹ A tanulmány eredeti angol nyelvű szövegében: Intergenerational Justice Index (IJI) (*a ford.*)

rendelkezésre álló lehetőségeiből minden generációnak „legendőt és ugyanolyan jó minőségűt” kell hagynia a következőre (Barry 1979, Padilla 2002, Van Parijs 2011). Morálisan nem jelent eleve problémát, ha egy adott időpontban az állam egyenlőtlenül kezeli a különböző *korcsoportokat*. A mai időskorúak természetesen több nyugdíjat, több tartós gondozást és egészségügyi ráfordítást igényelnek, mint a mai fiatalok. Az idő múlásával azonban a mai fiatalok maguk is igényelni fogják ezeket az időskori ráfordításokat. Amikor viszont a különbségek a különböző időpontban született korcsoportok életciklusa során állandósulnak, akkor adott országon belül szerencsésebb és kevésbé szerencsés nemzedékekkel, a nemzedékek közötti igazságtalansággal kell szembenéznünk (Chauvel–Schröder 2014, Vanhuyse 2014, 2015a). A méltányosság problémája tehát abból fakad, hogy a különböző korcsoportokat támogató közpolitikák mennyire tarthatók fenn.

1. Három kimeneti dimenzió és egy közpolitikai törekvés dimenzió

Az *NMI* dimenziói közül három – melyekből politikailag erősen determinált kettő – azokat a terheket méri, amelyeket a fiatal és jövő generációk örökölnék: a ma élő generációk ökológiai lábnyomát; a gyerekszegénységgel mért kora gyermekkori induló feltételeket; és a jelenlegi fiatal generációk vállára nehezedő pénzügyi terheket, amit itt az egy gyermekre jutó államadósság szintjével mérek. A negyedik *NMI* dimenzió a közpolitika törekvését méri a Szociális Kiadásokban az Idősebbeknek kedvező Eltolódás indikátorával (*SZKIE*)² (Vanhuyse 2013).

1. Az ökológiai lábnyom mutató előnye, hogy az egy főre eső hektár egyetlen számadatába sűrítve ragadja meg az emberi társadalmaknak a természeti környezetre gyakorolt általános hatását. Európában a 2000-es évek végén Dánia és Belgium terhelték legerősebben a környezetet, őket Hollandia, Finnország, Írország és Svédország követte. A spektrum környezetbarát oldalán olyan európai társadalmak találhatók, mint Magyarország, Lengyelország és Portugália, amelyek viszonylag kisebb ökológiai lábnyomokat hagytak. De ha összehasonlítjuk a környezetre nehezedő ökológiai terhet a környezet teherbíró képességével, akkor csak Finnország és kisebb mértékben az olyan baltikumi és északi országok, mint Svédország, Észtország és Norvégia (mindegyikben sok erdő van) bizonyulnak nettó környezeti hitelező országnak Európában, abban az értelemben, hogy kevesebb terhet jelentenek, mint amit a környezet el tud viselni. Európa messze legnagyobb ökológiai adóssai Belgium és Hollandia, őket pedig olyan sűrűn lakott or-

² Az angol eredetiben: EBiSS, indicator of the pro-Elderly Bias in Social Spending. (*a ford.*)

szágok követik, mint Olaszország, Spanyolország, Görögország, Dánia és az Egyesült Királyság.

Csak néhány erdőben gazdag baltikumi és északi ország nettó ökológiai hitelező, ugyanakkor a kis, sűrűn lakott országok, például Belgium, Hollandia és Dánia, de Dél-Európa is jelentős ökológiai adósok.

2. A gyerekszegénység, mint a nemzedékek közötti méltányosság második dimenziója, azért fontos, mert erős tovagyrúzó hatása van a szegénységbe születő és felnövő gyermekek életére – valójában már megszületésük pillanatát megelőzően is. Az iskolaérettség és a korai iskolai eredmények alacsonyabb szintjétől, a gyengébb kognitív és magatartásbeli tudásuktól, az alacsonyabb iskolai végzettségi szintektől kezdve e hatások fellelhetők aztán az alacsonyabb keresetekben és a magasabb felnőttkori munkanélküliségi arányokban, a lakással bírók közötti alacsony arányokban, a jóléti függésben, a szegénységben és így tovább (Duncan–Murnane 2011, Vanhuyse 2015b). A gyerekszegénység országokénti mutatójának összehasonlítása azt jelzi, hogy a déli országok, mint Portugália, Spanyolország, Olaszország és Görögország, és mellettük Lengyelország és az Egyesült Királyság teljesítenek a leggyengébben e téren. A legjobbak között az északi országok, valamint Ausztria és Szlovénia szerepelnek (lásd még UNICEF 2013).

Az északi országokban a legalacsonyabb és a déli országokban a legmagasabb a gyerekszegénység.

3. A jelenlegi fiatalokra nehezedő adósságteher mérésére minden országban elosztottam a teljes 2011-es államadósságukat a 0–14 éves lakosaik számával. Az így kalkulált egy-egy gyermekre eső adósságteher igen nagy eltéréseket mutat az EU-ban; Olaszországban és Görögországban a legmagasabb, majd Belgium, Németország, Norvégia, Ausztria és Írország következik. A spektrum túlsó végén a szegényebb közép- és kelet-európai országok, például Észtország, a négy visegrádi ország és Szlovénia, jelenleg viszonylag alacsony szintű államadóssággal terhelik meg a legfiatalabb generációt.
4. Az *NMI* mutató negyedik dimenziója a jóléti államok szociális kiadásainak összességében az idősebbek irányába történő eltolódást mutatja (*SZKIE*, az angol rövidítés EBiSS).³ Az *idősebbek* felé irányuló kiadások között vehetőek számba a mutató számlálójában az időskorúak és özvegyek pénzbeli és természetbeni ellátásai, a fogyatékkal élők, valamint a munkahelyi balesetet szenvedők és a foglalkoztatási ártalmakban megbetegedettek nyugdíjai, de természetesen a munkaerő-piaci okokból folyósított korai nyugdíjak is.

³ A kiadásokban az idősek javára történő eltolódások mérésére irányuló korábbi kísérletek között lásd: Tepe–Vanhuyse (2010), Gamliel–Yehoshua–Vanhuyse (2010), Vanhuyse (2012).

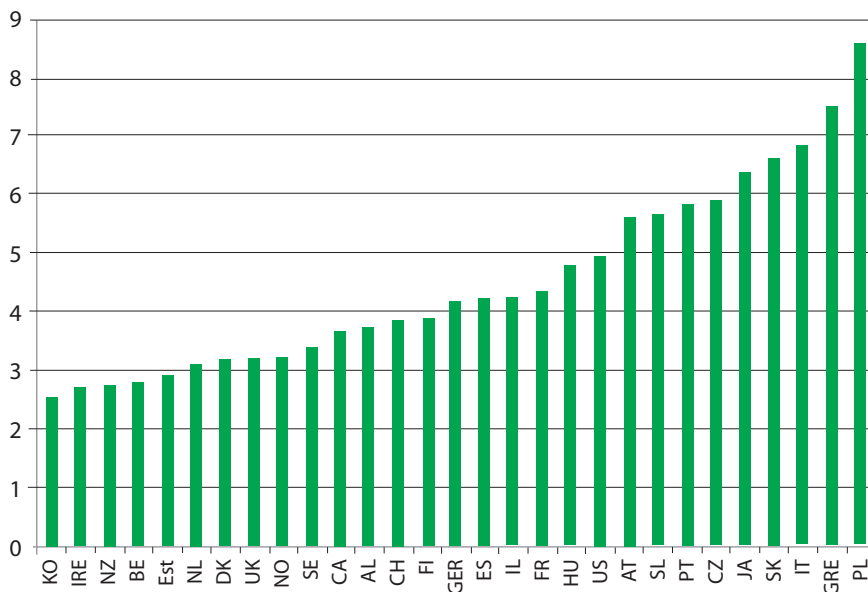
A *nem időseknek* szóló kiadások közül a mutató nevezőjében a pénzbeli és természetbeni családi ellátásokat, az aktív munkaerő-piaci programokat, a jövedelemfenntartó pénzbeli ellátásokat, a munkanélküliséget és az elbocsátást kompenzáló pénzbeli támogatásokat, továbbá az oktatási kiadások egészét vettem figyelembe. A demográfiai struktúrák eltéréseinek ellensúlyozására az idős/nem idős szociális kiadások arányait minden ország esetében kiigazítottuk az adott ország idős népességének eltartottsági arányai szerint (a 20–64 évesek, valamint a 65 és annál idősebbek közötti arányok alapján). Mivel ebben az eltolódásban nem vettük számításba a szintén jelentős mértékben az időseket szolgáló egészségügyi közkiadásokat, ezért ez a mutató (*SZKIE*) minden bizonnyal *alábecsüli* a jóléti államok kiadásaiban az idősek javára megmutatókozó eltolódást (Vanhuysse 2013).

Miként az 1. ábra mutatja, a 2000-es évek végén Írország volt az idősek iránt legkevésbé „elfogult” európai jóléti állam; azaz a fent számba vett kiadásaiban a legalacsonyabb eltolódás található az idősek javára. Az OECD-országokon belül az európaiak inkább a spektrum másik oldalán találhatók: az EU-tagállamok közül 8 található az idősek javára a legnagyobb eltolódást mutató 9 helyen. Ezen belül Lengyelország az időseknek leginkább kedvező jóléti állam: a 2000-es évek végén 8,6-szer annyit költött minden egyes idős polgárára, mint a nem idősekre. Ennél valamivel alacsonyabb – de még mindig igen jelentős – a szociális kiadásokban az idősebbek felé történő eltolódás Görögországban és Olaszországban (7 körüli *SZKIE*-értékekkel), Szlovákiában, Japánban, a Cseh Köztársaságban és Portugáliában (6–7-szeres költéssel), valamint Szlovéniában és Ausztriában (kb. 5,5-szeres mutatóval).

A méltányosság kérdése lényegében fenntarthatósági kérdés e téren is (Van Parijs 2011, Barry 1997). Elméletben az *SZKIE* index bármely értéke, amely adott időpontban mutatja a különböző *korcsoportokkal* való bánásmódot, morálisan problémamentes. Nem okoz problémát mindaddig, amíg az egymást követő *életkorcsoportok* időben azonos értékkel szerepelnek (hacsak az egymást követő fiatal korcsoportok nem járulnak hozzá explicit módon ahhoz, hogy csökkenjen az életciklusuk során az idősebb korcsoportokhoz viszonyított várható ellátások/ráfordítások aránya). De ekkor a bizonyítás terhe azokra hárul, akik ilyen látszólag Panglossi⁴ módon érvelnek. Be kell bizonyítaniuk, hogy az 1. ábrában jelzett magas eltolódást mutató lengyel, görög vagy olasz *SZKIE*-értékek a 'spártai gyermekkor a luxus időskorért cserébe' demokratikus óhaját tükrözik, és azt is, hogy ezek az értékek tartósan fenntarthatók.

⁴ Utalás Voltaire „Candide” című regényének hősré, aki szerint ez a „létező világok legjobbjika”. (a ford.)

1. ábra: A Szociális Kiadásokban az Idősebbeknek kedvező Eltolódás indikátora (SZKIE)

Forrás: Vanhuyse (2013: 27).

A jóléti államok időseknek kedvező szociális kiadási „rangsorában” a kilenc legmagasabb pozícióból nyolcat az EU-tagállamok foglalnak el. Az élen Lengyelország áll, majd a déli és kelet-európai tagállamok, valamint Ausztria következnek.

A valóságban azonban egyre gyakrabban bizonyosodik be, hogy a fiatal korcsoportok növekvő mértékben – és jó okkal – kételkednek a jelenlegi közpolitikai modellek nemzedékek közötti méltányosságában. Egy példa: négy különböző jóléti modellhez tartozó nyolc demokratikus országból több mint 2000 egyetemi hallgatónal készült kutatás során a munkavállalói korban levő 18–35 éves fiatalok szisztematikusan úgy találták, hogy hátrányosabb bánásmódban részesülnek, mint az idősebb munkavállalói korban levők vagy a nyugdíjas korúak (Sabbagh–Vanhuyse 2010).⁵ A Nemzeti Transzfer Számlák (*National Transfer Accounts*) azt jelzik, hogy a tanulmányozott európai országok mindegyikében az állami transzferek már ma is a nem idősektől az idősebbek felé áramlanak (Lee–Mason 2011). Chauvel és Schröder (2014) életkor szerinti elemzése is azt mutatja, hogy a kontinentális-konzervatív és a dél-európai jóléti államok különösen méltánytalanul kedveznek a második világháború utáni ’baby-boom’ során született kohorszoknak. Az SZKIE indikátor természetesen csak a közkiadásokra vonatkozik. A nettó magántranszferek Európában továbbra is az idősebbektől

⁵ A szociálpolitikáról általában alkotott hallgatói véleményekről lásd: Sabbagh–Vanhuyse (2006). A nyugdíjakat illető igazságtalanság érzékeléséről lásd: Sabbagh–Vanhuyse (2014).

a fiatalabb korcsoportok felé áramlanak. Számos országban azonban ezek a magánforrás-átcsoportosítások már nem elég nagyok ahhoz, hogy ellensúlyozzák az állami transferek másik irányba történő áramlását. Németországban, Ausztriában és Szlovéniában például a köz- és magántranszferek már *együttesen* is a nem idősektől az idős csoportok felé áramlanak. Ez a folyamat a történelem jelentős változását hozhatja.⁶

Az európai jóléti államok időseknek kedvező kiadási mérlege azonban *nem* következik sorsszerűen a demográfiai folyamatokból. Inkább a tartós kormányzati kultúrák által meghatározott politikai lépések alakítják az eltolódás mintáit (Lynch 2006, Goerres–Vanhuysse 2012, Vanhuysse 2015a). Az OECD négy demográfiaileg legidősebb társadalma közül Olaszország (*SKIE*-értéke 6,9) és Japán (6,4) szociális kiadásaiban határozott eltolódás figyelhető meg az idősök javára a 2000-es évek végén, miközben ez a jelenség Németországban szerényebb mértékű (4,2), Svédországban pedig viszonylag alacsonynak mondható az időseknek kedvező mérleg (3,4). Ezzel szemben az ír, a belga és az észti jóléti államok durván 2,5–3-szor költöttek csak többet idős polgáraikra, mint a nem idősekre, bár közülük csak Írország társadalma tekinthető demográfiaileg fiatalnak (az időskorúak eltartottsági aránya 5,6), míg Belgiumé és Észtországé idősebbnek mondható (eltartottsági arány 3,5, illetve 3,6).

A demográfiai struktúra és az időseknek kedvező kiadási eltolódás mechanikus összekapcsolásának hamis voltát másként is lehet szemléltetni. A demográfiaileg idős Görögországban az állam hétszer annyit költ minden egyes idős görögre, mint a nem idősekre. De a görögökhöz hasonlóan idősödő Svédország csak 3,4-szer költ többet az időseire. Mivel nincs bizonyíték arra, hogy Görögországban legitim módon megállapodtak volna az egymást követő kohorszok a 'spártai gyermekkor a luxus időskorért cserébe' elv alkalmazásáról, Svédországban pedig nem, ezért kijelenthető, hogy Görögországban nemcsak fenntarthatatlan az időseknek kedvező jelentősen magasabb eltolódás, de méltánytalanul torzítja is a nemzedékek közti viszonyokat. A nemzedékek közötti méltányosság görögországi sérülését hangsúlyosan szemlélteti a 2009-es válságot követő megszorítások és radikális szociálpolitikai reformok elosztási hatásairól készített elemzés. A fiatalok és a munkavállalási korúak között a szegények aránya 2009-től jelentősebb mértékben nőtt, mint a 65 év felettek között (Matsaganis–Leventi 2013: 95). Miközben a középkorúak és idősebbek a 13. és 14. havi nyugdíjak eltörlése és a nyugdíjasok szolidaritási adója révén megosztották a terheket, a szociális reformok a befolyásos lobbicsoportok – az állami szektor szakszervezetekbe tömörülő dolgozói és olyan foglalkozási csoportok, mint a bírák, mérnökök, orvosok – esetében megvédték a szociális ellátásokat (nem utolsósorban a nyugdíjakat). Ezzel szemben a válság

⁶ Lásd: Lee (2013: 33). Ha viszont a háztartásokban a gondozásra és egyéb otthoni tevékenységekre fordított időknél az értékét is figyelembe vesszük, akkor a kép igencsak elmozdul az időseknek kedvező államtól a fiatalabbaknak kedvező társadalmak irányába (Gál–Szabó–Vargha 2015).

vesztesei közé olyanok tartoznak, mint a munkanélküliek (különösen a fiatalok) és a fiatal családok (Matsaganis 2013).

2. Közép-Európa sajátos gondja: az időseknek kedvező eltolódás öröksége és megfontolásai

Az Európai Unión belül az időseknek kedvező eltolódást tanúsító jóléti államra jellemző magas *SKZIE*-értékeket a három 'szokásos déli gyanúsított' (Görögország, Olaszország és Portugália) mellett a közép-európai tagállamok, Szlovákia, a Cseh Köztársaság, Magyarország, Szlovénia és (különösen) Lengyelország mutatnak. Ez egybevág a gyerekek helyzetével foglalkozó más mérésekkel, így az UNICEF (2013) 29 ország gyermekeinek jólétét öt területen 26 dimenzióban elemző értékelésével, amely szerint Szlovákia, Magyarország és Lengyelország az alsó harmadban foglalnak helyet, a Cseh Köztársaság és Szlovénia pedig a középmezőnyben, a 14. illetve a 12. helyen.

Az időseknek kedvező eltolódás indikátorainak országpáronkénti összehasonlítása is sokatmondó. A közepesen idősödő Magyarországon (eltartottsági arány 3,9) a jóléti állam a 2000-es évek végén 4,8-szer annyit költött minden egyes idős korú polgárára, mint a nem idősekre (a Nemzeti Transzfer Számlák megközelítésére lásd: Gál–Szabó–Vargha 2015, Gál–Vanhuysse–Vargha 2015). De a némileg erősebben idősödő Észtországban (ahol az eltartottsági arány 3,6) a jóléti állam idős korúakra fordított kiadásai csak 2,9-szeresek. A 'fiatal-középkorú' Cseh Köztársaság 5,9-szer annyit költött idős korú polgárára, mint a nem idősekre, miközben a hasonlóképpen 'fiatal-középkorú' Ausztrália csak 3,7-szer többet. Hasonlóképpen, a 'fiatal' Szlovákiában a jóléti állam (idősek eltartottsági aránya 5,5) idős polgárára fejenként 6,6-szor annyit költött, mint a nem idősekre, miközben a szintén 'fiatal' Írország csak 2,7-szer annyit. Amint láttuk, Lengyelország tíz évvel nyugdíjrendszerének jelentős reformja után még mindig az első helyen szerepelt a 2000-es évek végén az időseknek kedvező eltolódást szemléltető index szerinti rangsorban (Gora 2013). Ebben a 'fiatal-középkorú' lengyel társadalomban (amelyben az eltartottsági arány 4,8) az elmúlt évtized végén az állam 8,6-szor annyit költött egy-egy idős lengyelre, mint egy-egy nem időse. Ugyanakkor a hasonlóképp fiatal Új-Zélandon az állam csak a nem idősekre fordítottaknak a 2,7-szeresét nyújtotta egy fő időseknél.

Magyarország 4,8-szer annyit költ minden egyes idős polgárára, mint a nem idősekre, miközben a hasonlóképp idősödő Észtország csak 2,9-szeresét. A Cseh Köztársaság 5,9-szer többet fordít egy-egy idős polgárra, de az azonosan fiatal-középkorú Ausztrália csak 3,7-szer annyit.

Ezekben az esetekben sem tudunk arról, hogy lettek volna demokratikusan kötött 'guruló megállapodások' az egymást követő korcsoportok között arról,

hogy a korai életszakaszban alacsony közkiadásokat a későbbi életszakaszokban nagyvonalúbb költéssel kompenzálnák számukra. Elmondható tehát, hogy a közép-európai országok ilyen magas mutatói erősen figyelmeztetnek (még ha nem is bizonyító erővel) az idősöknek kedvező nagyarányú eltolódás nem fenntartható voltára. Ez a nemzedékek közötti viszony a posztkommunista átalakulás korai szakaszának örökségével magyarázható (Pop–Vanhuysse 2004, Vanhuysse 2006a): a szociálpolitikák az anyák és a gyerekek támogatását családi keretek közé terelték ún. „familializáló” kormányzati döntésekkel, a korai és a rokkantnyugdíjazás rendszereibe pedig történelmileg példátlan volt a politikailag vezérelt átáramlás. A magyar és a lengyel kormányok például a '90-es évek elején az átalakulás elleni nagyobb arányú tiltakozásokat azzal kísérelték meg csökkenteni, hogy a veszteségeknek kitett dolgozói csoportokat különböző foglalkoztatási és jóléti, ezen belül nyugdíjas státuszokba „szelelték le” (Vanhuysse 2006a, 2009). A demokratikus átalakulást követő első hét évben több százezer munkavállalási korban levő magyart és lengyelt – cseheket viszont nem – ösztönöztek arra, hogy lépjenek át a foglalkoztatásból a korai és a rokkantnyugdíjazásba, ami jóval bőkezűbb és védettebb ellátást jelentett, mint a 'fiatalabbaknak' szóló munkanélküliségi és családi ellátások.

Szlovákia 6,6-szer többet költ minden egyes idős polgárára, mint a nem idősre, miközben a hasonlóan fiatal Írország csak 2,7-szer annyit. Lengyelország az idősök javára mutatkozó eltolódás indexe alapján felállított rangsor élén áll 8,6-es értékkel, a hozzá hasonlóan fiatal Új-Zéland esetében viszont csak 2,7 a mutató értéke.

E politikák 1989-et követően azonnal megfordították a nyugdíjasok más korcsoportokhoz viszonyított elszegényedését és a „Nagy Abnormális Nyugdíjas Fellendüléshez” vezettek (Vanhuysse 2006a). Ezen időszakban a 60 év felettek száma Magyarországon stabilizálódott, Lengyelországban pedig 1989 és 1996 között 10 százalékkal nőtt. Az időskori nyugdíjban részesülők száma viszont egyötödével nőtt Magyarországon, Lengyelországban pedig 46 százalékkal. Ugyanebben a hét évben a magyar rokkantnyugdíjasok száma a felével nőtt, míg a lengyeleké ötödével (Vanhuysse 2004).

Ezt követően Lengyelországban egy pártokon átívelő koalíció kiiktatta az elnöki vétót a nyugdíjrendszer makropénzügyi fenntarthatósága érdekében egy, a korai nyugdíjazást 2009-től korlátozó átmeneti nyugdíjszabállyal (Gora 2013). Az elmúlt évtizedben – beleértve a 2008-as válságot követő éveket is – a tartós gazdasági fejlődés, majd az oktatási beruházásokra koncentráció is enyhítette a közvetlen pénzügyi és fenntarthatósági aggodalmakat Lengyelországban. Mindemellert a befolyásos választói csoportok, a parasztok, a politikailag mozgósítható csoportok, mint az ügyészek, az egyenruhás szolgáltatásokban dolgozók és a bányászok, máig mentesülnek még az 1999-es reform alól is (Gora 2013). Az első teljes mértékben tökefedezeti elven alapuló nyugdíjpillér kétharmadát pedig 2011-ben átírányították a felosztó-kirovó elven működő nyugdíjalapba (Drahokoupil–Domonkos 2012). Magyarországon viszont a nyugdíjkiadások

a választói ciklusokhoz igazodtak mind az 1990-es, mind a 2000-es évek folyamán. 2011-ben pedig a kétharmados többségű Fidesz-kormány újraállamosította az addigra már a GDP 10 százalékát kitevő, korábban létrehozott tőkefedezeti nyugdíjpillért (Kemmerling 2013, Dahokoupil–Domonkos 2012). Mindezek a politikák együttesen az időseknek kedvező választási megfontolásokat erősítve rosszul készítettek fel Közép-Európát a most következő három évtizedre, amikor is a demográfiai idősödés felgyorsulása várható. A tendencia a térség időseknek kedvező közkiadási torzulásának fenntarthatatlansága felé sodor.

Olyan örökségek, mint a Nagy Abnormális Nyugdíjas Fellendülés, a kedvezőtlen munkaerőpiac, a káros életmódbeli hagyományok és egészségpolitikai viszonyok kombinálódnak a következő évtizedekben a lakosság fokozódó idősödésével. Közép-Európa a 'nemzedékekkel kapcsolatos politika' riasztó összképét kezdi mutatni.

A közép-európai országok az egészségügy technológiai és az egészséges életmód terén is lemaradni látszanak. Ezt támasztja alá az időskorúak eltartottsági arányának újrakalkulálása olyan módon, hogy nemcsak az idősek már megélt éveit veszik számításba (hány születésnapot ünnepeltek már), hanem azt is, hogy mennyi a várható hátralevő élettartamuk (hány születésnapot fognak még ünnepelni).⁷ A fizikai erőnlét például 70 éves korban nem ugyanazt jelenti jelenleg, mint három vagy négy évtizeddel ezelőtt. Az időskorú *várható* eltartottsági mutató a korábbiakhoz képest kevésbé drámainak láttatja a legtöbb uniós ország idősödését. Közép-Európa azonban kivétel. E térség országai a *várható* eltartottsági mutatót illetően is gyorsan rosszabbodó trenddel néznek szembe a közeli jövőben (Sanderson–Scherbov 2010).

Közép-Európa, s ezen belül is a Visegrádi 4-ek közül három ország felkészületlenségét mutatja a négy területen 22 dimenzióban elvégzett európai Aktív Idősödés Index elemzés, amit az Európai Bizottság által meghirdetett „Nemzedékek közötti szolidaritás éve” alkalmából végeztünk a Bécsi Európai Központban (Zaidi et al. 2013). Szlovákia, Magyarország és Lengyelország a vizsgált 27 ország között a minden vizsgálati dimenzióra kiterjedő összesített rangsorban a legalsó három pozíciót foglalja el, Szlovénia a 21., a Cseh Köztársaság pedig a 11. helyen áll. Az Aktív Idősödés Index 'időskorúak foglalkoztatása' összetevője esetében szintén a fenti három ország áll a rangsor végén, míg Szlovénia a 19., a Cseh Köztársaság pedig a 14. helyen található. Hasonló a helyzet az index 'aktív idősödést elősegítő és befogadó környezet' részmutatója terén is: Szlovákiában, Magyarországon és Lengyelországban a legrosszabb a helyzet, Szlovénia és a Cseh Köztársaság pedig a 19. ill. 14. helyen állnak (az aktiválásról lásd Tepe–Vanhuyse 2013, az idősebb foglalkoztatottakat aktiváló politikákról lásd Gasior et al. 2011). Összefoglalva:

⁷ Sanderson és Scherbov (2010) a *várható* időskorú eltartottsági arányt úgy határozták meg, hogy a 15 vagy annál kevesebb évnyi várható élettartamúak számát elosztották a még legalább 15 év várható élettartammal rendelkező 20 évnél idősebbek számával.

az elmúlt két évtizedben kedvezőtlen munkaerőpiac, életmód és egészségpolitika, valamint a következő három évtized gyors demográfiai időszűkülésének összefonódása zord nemzedékpolitikai képet vetít előre Közép-Európában.

3. A Nemzedékek közötti Méltányossági Index: eredmények és következtetések

A nemzedékek közötti méltányosság előbb tárgyalt négy normalizált⁸ dimenzióját egy átfogó indexbe összesítve 0-tól (a legkevésbé méltányostól) 1-ig (a legméltányosabbig) terjedő értékeket kaptunk, egy olyan súlyozási módszerrel,⁹ amelylyel a demokratikusan választott kormányok (kinyilvánított) preferenciáit tudtuk figyelembe venni. Amint a 2. ábra szemlélteti, a nemzedékek közötti legnagyobb méltányosságot mutató országok: Észtország és az összes észak-európai ország (valamint Dél-Korea és Új-Zéland). Velük szemben a legkevésbé méltányosak a nemzedékek közötti viszont terén: Olaszország, Görögország és a Cseh Köztársaság (de még náluk is kevésbé méltányosak az Egyesült Államok és Japán). Nyilvánvaló, hogy ezek a pillanatfelvételi eredmények csak jelzésértékűek, olyanok, mintha lézersugarat fókuszálnánk a legjobb és a legrosszabb példákra annak érdekében, hogy az egyes esetek alaposabb elemzésére ösztönözzünk. Több kutatásra, ideális esetben idősoros adatokra és kohorsz megközelítésre van szükség ahhoz (Chauvel–Schröder 2014, Lee–Mason 2011), hogy az itt bemutatott elemzést árnyalni és gazdagítani lehessen.

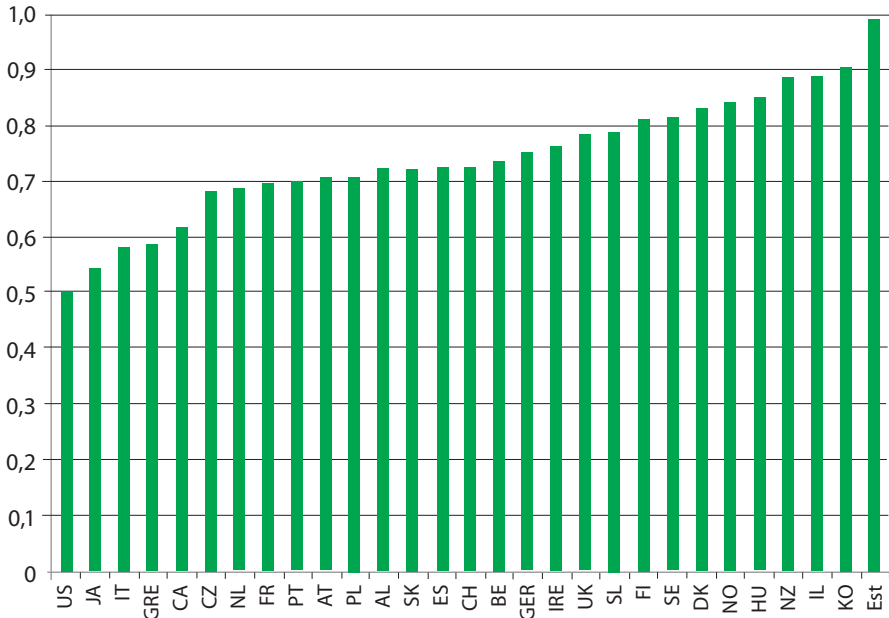
Milyen következtetések adódnak mindebből? Egy időszűkülő társadalom sem hibáztatható az alacsony termékenyséért, és még kevésbé a nagyobb várható időtartamért. Hosszabb (és jó minőségű) életet élni – ez a társadalmi fejlődés mérése. A mérsékelt alacsony termékenység is kívánatos lehet – nem utolsósorban környezeti szempontokból. Morálisan fontos azonban az, hogy adott társadalom közpolitikai miként reagálnak a lakosság időszűkülésére. A Nemzedékek közötti Méltányossági mutatójának ebből a szempontból van jelentősége.

⁸ Az *NMI* négy dimenziójának (az ökológiai lábnyom, a gyerekszegénység, az egy gyermekre eső adósság és a *SzKIE* indikátor) normalizálásához minden ország i és minden dimenzió x figyelembevételénél a teljes OECD-minta maximális eredményét (x_{max}) és az adott ország valós teljesítményét $i(x_i)$ vettük alapul. Ezt a különbséget osztottuk el a maximum (x_{max}) és a minimum (x_{min}) teljesítmény különbségével a 29 ország esetében. A normalizált x_{ni} -érték így kifejezhető a következőképp: $x_{ni} = (x_{i} - x_{min}) / (x_{max} - x_{min})$.

Más szóval, a nevező az OECD-országcsoport maximum- és minimumértékének különbségéből adódik. A számlálót pedig a minta maximumértéke és a vizsgált ország által elért érték különbsége alkotja. Így egy relatíve jobb teljesítmény magasabb értéket eredményez a 0–1 terjedő tartományban (Vanhuysse 2013).

⁹ Erről a „benefit of the doubt” súlyozási módszerről bővebb leírás található az OECD (2008) *Handbook on Constructing Composite Indicators – Methodology and User Guide* c. kiadvány 92–94. oldalain (<http://www.oecd.org/std/42495745.pdf>) és a <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/> honlapon (a ford.).

2. ábra: A Nemzedékek közötti Méltányosság Index (NMI)*

Forrás: Vanhuyse (2013: 37).

*A súlyozást a „benefit-of-the-doubt (.4/.3/.2/.1)” módszerrel végezte a szerző. (a ford.)

Az EU-ban Észtország és egész Észak-Európa a legméltányosabbak, Olaszország, Görögország és a Cseh Köztársaság a legkevésbé méltányosak a nemzedékek közötti viszonyok terén.

Ha a nem idősök irányába kevésbé méltányos országok, az Egyesült Államok, Kanada, Japán, Olaszország és Görögország valamilyen – csodával határos, de hihető – módon nem produkálnak gyors gazdasági és termelékenységi növekedést, valamint gyors technológiai (beleértve; környezeti technológiai) innovációt a közeljövőben, és nem reformálják meg jelenlegi politikai modelljeiket, akkor a fiatal és jövőbeli polgáraiak jelenlegi hátrányos „alkuját” állandósítják (Vanhuyse 2014, 2015a).

A rendelkezésre álló, látszólag nyilvánvaló közpolitikai eszközök a méltányosság index perspektívájából a korábbihoz képest más fényben tűnnek fel. Így a költségvetési és társadalombiztosítási ellátások, a kisgyermek nevelését vagy az idősök gondozását szolgáló családtámogatások (amelyek mellett gyakran jelentősek a magánráfordítások), vagy azok a korrekciók, amelyek a várhatóan növekvő élettartamhoz igazítják a nyugdíjkorhatárt és a nyugdíjak összegét, de még az olyan környezeti indokokon alapuló adóztatás is, mint a 'szén-dioxid-adó', újragondolandóak. Erős érvek szólnak a magasabb minőségű, kora gyermekkori oktatásra és más szociális beruházásokra fordított kiadások növelése mellett,

amik növelik az emberi tőkét és a tudásokat, és amik távlatilag az idősödő jóléti államok pénzügyeit kiegyensúlyozottabbá teszik (Vanhuysse 2015b).¹⁰

A lakosság idősödésével a közpolitikai alapvetéseknek is változniuk kell (Vanhuysse–Goerres 2012, Tepe–Vanhuysse 2009, 2010, 2012). Amikor a „magától értetődő” politikákat nem megfelelően alkalmazzák, pusztán a jó szándékokból nem jön létre hatékony stratégia. A gyerekek is *közjavak* (Folbre 1994, Folbre–Wolf 2013, Wolf et al. 2011), és a gyorsan idősödő jóléti államoknak ekként kell őket kezelniük. Itt az ideje, hogy demokratikus – tényeken és tapasztalatokon alapuló – vita induljon arról a radikális elképzelésről, amely minden egyes szülőnek minden egyes kiskorú gyermekének képviselőre fél-fél szavazatot biztosítana a gyerek választókorba lépéséig. Ezek a *proxy* gyerek szavazatok vagy „*Demeny*” szavazatok (Demeny 1986, Sanderson–Scherbov 2007) feltételeessé tehetők például a szülők által a gyerekeiknek nyújtott jóllét valamilyen minimumszintjétől vagy más, nyílt demokratikus vitában meghatározott állampolgári követelményektől. Ezek a proxy szavazatok lehetővé tennék, hogy az idősödő társadalmakban a fiatalabb generációk nagyobb súllyal fogalmazzák meg közpolitikai igényeiket, s ezáltal a választott politikusok gondolkodásának időhorizontja és az őket ösztönző struktúrák is jelentősen megváltoznának.

Fordította: Simonyi Ágnes

A szerzőről

Pieter Vanhuysse, PhD (LSE) a komparatív jóléti állam kutatások professzora, Politikatudományi és Közigazgatási Tanszék, University of Southern Denmark. Munkái a jóléti államok, a közpolitikák, a nemzedékek közötti konfliktusok és az idősödés összehasonlító elemzésére fókuszálnak. Több mint 40 tanulmánya jelent meg folyóiratokban és társszerzője volt a „Post-communist Welfare Pathways” (Palgrave Macmillan, 2009), az „Ageing Populations in Post-Industrial democracies (Routledge/ECPR, 2012) című köteteknek. A „Divide and Pacify: Strategic Social Policies and Political Protests in Post-Communist Democracies” (CEU Press, 2006) című kötetét jelölték az Amerikai Szociológiai Társaság Legjobb Politikai Szociológiai Könyv Díjára.

Email: vanhuysse@sam.sdu.dk

Honlap: <http://findresearcher.sdu.dk/portal/en/person/vanhuysse>

¹⁰ A közgazdasági elemzések között lásd James Heckman munkáit (Cunha–Heckman 2009, Doyle et al. 2009, Heckmann 2000). A közpolitikai tanulmányok között lásd: Esping-Andersen (2008), Vandebroucke et al. (2011), Gingrich–Ansell (2015). Ezt az irodalmat tekinti át Vanhuysse (2015b).

Hivatkozások¹¹

- Barry, B. (1997): Sustainability and Intergenerational Justice. *Theoria*, (45), 89, 43–65.
- Chauvel, L. – Schröder, M. (2014): Generational Inequalities and Welfare Regimes. *Social Forces*, (92), 4, 1259–1283.
- Cunha, F. – Heckman, J. (2009): The Economics and Psychology of Inequality and Human Development. *Journal of the European Economic Association*, (7), 2–3, 320–364.
- Demeny, P. (1986): Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance and Prospects. *Population and Development Review*, 12 (Supplement), 335–358.
- Doyle, O. – Harmon, C. P. – Heckman, J. J. – Tremblay, R. E. (2009): Investing in Early Human Development: Timing and Economic Efficiency. *Economics and Human Biology*, (7), 1, 1–6.
- Drahokoupil, J. – Domonkos, S. (2012): Averting the Funding-Gap Crisis: East European pension reforms since 2008. *Global Social Policy*, (12), 3, 283–299.
- Duncan, G. – Murnane, R. (eds.) (2011): *Whither Opportunity? Rising Inequality, Schools, and Children's Life Chances*. New York: Russell Sage Foundation.
- Esping-Andersen, G. (2008): Childhood Investments and Skill Formation. *International Tax and Public Finance*, 15, 19–44.
- Folbre, N. (1994): Children as Public Goods. *American Economic Review*, (84), 2, 86–90.
- Folbre, N. – Wolf, D. (2013): The Intergenerational Welfare State. In G. McNicoll – J. Bongaarts – E. Churchill (eds.): *Population and Public Policy: Essay in Honor of Paul Demeny*. New York: The Population Council, 36–54.
- Gál, R. – Szabó, E. – Vargha, L. (2015): The Age-Profile of Invisible Transfers: The True Size of Asymmetry in Inter-Age Reallocations. *Journal of the Economics of Aging*, 5, 98–104.
- Gál, R. – Vanhuyse, P. – Vargha, L. (2015): *Pro-Elderly States, or Child-Oriented Societies? Incorporating Family Cash and Time Transfers into Intergenerational Analysis*. 2015 ESPAnet Conference, Odense, Szeptember.
- Gamliel-Yehoshua, H. – Vanhuyse, P. (2010): The Pro-Elderly Bias of Social Policies in Israel: A Historical-Institutional Account. *Social Policy and Administration*, (44), 6, 708–726. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1650011
- Gasior, K. – Marin, B. – Schmidt, A. – Vanhuyse, P. – Waginger, U. – Zólyomi, E. (2011): *Maßnahmen zur Belebung des Arbeitsmarktes für ältere Arbeitnehmer/innen*. Vienna: Austrian Federal Ministry for Labor, Social Affairs and Consumer Protection.

¹¹ Az internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2015. 11. 08.

- Goerres, A. – Vanhuyse, P. (2012): Mapping the field: Comparative generational politics and policies in ageing democracies. In P. Vanhuyse – A. Goerres (eds.): *Ageing Populations in Postindustrial Democracies*. Abingdon: Routledge, 1–22. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1799348
- Gingrich, J. – Ansell, B. (2015): The Dynamics of Social Investment: Human Capital, Activation, and Care. In P. Beramendi – S. Hausermann – H. Kitschelt – H. Kriesi (eds.): *The Politics of Advanced Capitalism*. Cambridge: CUP, 282–304.
- Gora, M. (2013): Political Economy of Pension Reforms: Selected General Issues and the Polish Reform Case. *IZA Journal of Labor & Development*, (2), 2, 1–31.
- Heckman, J. (2000): Policies to Foster Human Capital. *Research in Economics*, 54, 3–56.
- Kemmerling, A. (2013): *The Political Economy of Reversing Pension Reform: Why do some countries renationalize and what does it imply for policy diffusion research?* Paper presented at the European Centre Vienna international seminar, December.
- Lee, R. (2013): Intergenerational Transfers, the Biological Life-Cycle, and Human Society. In G. McNicoll – J. Bongaarts – E. Churchill (eds.): *Population and Public Policy: Essay in Honor of Paul Demeny*, New York: The Population Council, 23–35.
- Lee, R., – Mason A. (eds.): (2011): *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lynch, J. (2006): *Age and the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matsaganis, M. (2013): The Crisis and the Welfare State in Greece: A Complex Relationship. In A. Triandafyllidou – R. Gropas – H. Kouki (eds.): *The Greek Crisis and European Modernity*. Palgrave: Macmillan, 152–177.
- Matsaganis M. – Leventi C. (2013): The Distributional Impact of the Greek Crisis in 2010. *Fiscal Studies*, (34), 1, 83–108.
- Padilla, E. (2002): Intergenerational Equity and Sustainability. *Ecological Economics*, (41), 2, 69–83.
- Pop, L. – Vanhuyse, P. (2004): Varieties of Capitalism, Varieties of Theory? Conceptualizing Paths of Change and Patterns of Economic Interaction across Models of Market Democracy. *Journal of European Public Policy*, (11), 1, 167–177.
- Sabbagh, C. – Vanhuyse, P. (2006): Exploring Attitudes towards the Welfare State: University Students' Views in Eight Democracies. *Journal of Social Policy*, (35), 5, 607–628. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1019116
- Sabbagh, C. – Vanhuyse, P. (2010): Intergenerational Justice Perceptions and the Role of Welfare Regimes: A Comparative Analysis of University Students. *Administration & Society*, (42), 6, 638–67. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1019296

- Sabbagh, C. – Vanhuysse, P. (2014): Perceived Pensions Injustice: A Multidimensional Model of Attitudes in Two Most-Different Cases. *International Journal of Social Welfare*, (23), 2, 174–184.
- Sanderson, W. – Scherbov, S. (2007): A Near Electoral Majority of Pensioners. *Population and Development Review*, (33), 3, 543–554.
- Sanderson, W. – Scherbov, S. (2010): Remeasuring Aging. *Science*, 329, 1287–1288.
- Tepe, M. – Vanhuysse, P. (2009): Are Aging OECD Welfare States on the Path to Gerontocracy? *Journal of Public Policy*, (29), 1, 1–28. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1225672
- Tepe, M. – Vanhuysse, P. (2010): Who cuts back and when? The politics of delays in social expenditure cutbacks, 1980–2005. *West European Politics*, (33), 6, 1214–1240. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1530509
- Tepe, M. – Vanhuysse, P. (2012): Accelerating smaller cutbacks to delay larger ones? The politics of timing and alarm bells in OECD pension generosity retrenchment. In P. Vanhuysse – A. Goerres (eds.): *Ageing Populations in Postindustrial Democracies*. Abingdon: Routledge. <http://ssrn.com/abstract=1673366>
- Tepe, M. – Vanhuysse, P. (2013): Parties, Unions, and Activation Strategies: The Context-Dependent Politics of Active Labor Market Policy Spending. *Political Studies*, (61), 3, 480–504. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1954706
- UNICEF (2013): *Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview*, Innocenti Report Card 11. Florence: UNICEF Office of Research.
- Vandenbroucke, F. – Hemerijck, A. – Palier, B. (2011): The EU Needs a Social Investment Pact. *OSE Opinion Paper*, No. 5, May.
- Vanhuysse, P. (2001): Review Article: The Political Economy of Pensions: Western Theories, Eastern Facts. *Journal of European Public Policy*, (8), 5, 853–861.
- Vanhuysse, P. (2004): The Pensioner Booms in Post-Communist Hungary and Poland: Political Sociology Perspectives. *International Journal of Sociology and Social Policy*, (24), 1–2, 86–102.
- Vanhuysse, P. (2006a): *Divide and Pacify: Strategic Social Policies and Political Protests in Post-Communist Democracies*. Budapest/New York: Central European University Press. <http://www.ceupress.com/books/html/DivideAndPacify.htm>
- Vanhuysse, P. (2006b): Czech Exceptionalism? A Comparative Political Economy Interpretation of Post-Communist Policy Pathways, 1989–2004. *Czech Sociological Review*, (42), 6, 1115–1136. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1019038
- Vanhuysse, P. (2009): Power, Order, and the Politics of Social Policy in Central and Eastern Europe. In A. Cerami – P. Vanhuysse (eds.): *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 53–70. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1330171

- Vanhuyse, P. (2012): Does Population Aging Drive Up Pro-Elderly Social Spending? *European Social Observatory (OSE) Paper Series*, Research Paper No. 7. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2404281
- Vanhuyse, P. (2013): *Intergenerational Justice in Aging Societies: A Cross-national Comparison of 29 OECD Countries*, Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. http://www.sgi-network.org/pdf/Intergenerational_Justice_OECD.pdf
- Vanhuyse, P. (2014): *Intergenerational Justice and Public Policy in Europe*. European Social Observatory (OSE) Paper Series, Opinion Paper, No. 16, March. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2416916
- Vanhuyse, P. (2015a): Progressive Social Policies for Intergenerational Justice in Aging Societies: Demography Is Not Destiny. In P. Diamond – C. Chwalisz (eds.): *The Pre-distribution Agenda: Tackling Inequality and Supporting Sustainable Growth*. London: Tauris, 47–62.
- Vanhuyse, P. (2015b): Skills, Stakes and Clout: Early Human Capital Foundations for European Welfare Futures, In *The Future of Welfare in a Global Europe*. Aldershot: Ashgate, 267–296. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2574845
- Vanhuyse, P. – Goerres, A. (eds.) (2012): *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies: Comparative Studies of Policies and Politics*. Abingdon: Routledge/ECPR Studies in European Political Science. <http://www.openpop.org/?p=403#more-403>
- Van Parijs, P. (2011): *Just Democracy: The Rawls-Machiavelli Programme*. Basingstoke: ECPR Press.
- Wolf, D. – Lee, R. – Miller, T. – Donehower, G. – Genest, A. (2011): Fiscal Externalities of Becoming a Parent. *Population and Development Review*, (37), 2, 241–266.
- Zaidi, A. – Gasior, K. – Hofmarcher, M. – Lelkes, O. – Marin, B. – Rodrigues, R. – Schmidt, A. – Vanhuyse, P. – Zolyomi, E. (2013): *Active Ageing Index 2012*. Concept, Methodology and Final Results. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.